

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Een discourse-pragmatische analyse van de Tabula Lugdunensis, van een correspondent lange zinnen

Adema, S.M.

Citation

Adema, S. M. (2023). Een discourse-pragmatische analyse van de Tabula Lugdunensis, van een correspondent lange zinnen. *Lampas. Tijdschrift Voor Classici*, 56(4), 352-367.
doi:10.5117/LAM2023.4.007.ADEM

Version: Publisher's Version

License: [Licensed under Article 25fa Copyright Act/Law \(Amendment Taverne\)](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3718737>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

*Een discourse-pragmatische analyse van de Tabula Lugdunensis,
van een correspondent lange zinnen*
Suzanne Adema

Abstract

This article takes a discourse pragmatic approach to the Latin text of the *Tabula Lugdunensis*. The speech by the emperor Claudius from 48 CE is known for its syntactical complexities. By explaining Claudius' Latin, I aim to illustrate that a discourse pragmatic approach is more fruitful than a strictly syntactical analysis. First, I discuss the outline of the speech, addressing the way in which both the organisation at the text level and Claudius' *actio* may have helped his live public in processing the speech. Then, I use the concept of Discourse Act to approach Claudius' *actio* and segmentation of his speech at the sentence level. I make a distinction between Central, Orientational, Supporting and Digressive Discourse Acts to analyse the nature of the sequences in Claudius' brief biographies of Numa, Tarquinius Priscus and Servius Tullius.

Inleiding

Het NOS Achtuurjournaal van dinsdag 16 februari 2021 bevatte een item over de rechtszaak waarin afschaffing van de avondklok geëist werd. De avondklok werd opgeschort, maar een paar uur later werd die beslissing van de rechtbank alweer ongedaan gemaakt. Presentator Rob Trip formuleerde dat als volgt:

De opschorting, waar door het kabinet om was gevraagd, om ongedaan te maken wat de rechter dus eerder vandaag zei – dat de avondklok van de baan zou zijn – is toegewezen; dat wil niet zeggen dat er niet alsnog over wordt gesproken, straks, in het Hof, vóór en tegen.¹

In het programma *Zondag met Lubach* (uitzending 21 februari 2021) werd deze zin besproken door presentator Arjen Lubach en Tex de Wit, voor de gelegenheid aangesteld als 'correspondent lange zinnen':

Lubach: "Ja, en bij deze zin staat Tex de Wit. Tex, grote ravage daar, zo te zien. Is er al iets bekend over een persoonsvorm, een lijdend voorwerp, iets?"

De Wit: "Nee, nee, Arjen, er wordt op dit moment met man en macht gezocht, maar de kans dat er nog iets van structuur wordt gevonden wordt eigenlijk met de minuut kleiner. [...]."

Lubach: "Dank je wel, Tex, doe voorzichtig daar."²

De clip is nog te bekijken, een aanrader want er gaat heel wat aan timing en mimiek verloren in dit transcript. En precies dat geldt ook voor de tekst op de *Tabula Lugdunensis*, zoals ik in dit artikel zal betogen.

Een andere overeenkomst is dat ook commentatoren van Claudius' tekst zich hebben opgeworpen als 'correspondent lange zinnen', zoekend naar een kloppende syntactische structuur, naar hun eigen oordeel vaak tevergeefs. De formulering 'grote ravage daar' ben ik niet letterlijk tegengekomen, maar woorden van gelijke strekking wel.³

¹ Mijn transcript.

² Mijn transcript (ingekort) van <https://youtu.be/aVaxMqqFZ4E>.

³ Bijvoorbeeld Mayer (2005: 207): "the model of formal prose [...] crumbled in his maladroit hands" en "impenetrable convolutions". Fabia (1929: 135): "Claude n'est qu'un médiocre

Het doel van dit artikel is om het Latijn van Claudius' zinnen toe te lichten. Ik stel daarbij voor om zijn zinnen niet syntactisch, maar discourse-pragmatisch te benaderen. Vanuit deze benadering kunnen we beter verklaren wat Claudius doet dan met een syntactische analyse. Eerst bespreek ik de organisatie van de speech op hoofdlijnen (paragraaf 1).

De onderliggende organisatie van de speech helpt namelijk, zoals ik in paragraaf 2 betoog, om Claudius' informatie ook op het niveau van zinnen en zinsdelen te kunnen verwerken en de grotere lijn vast te blijven houden. Luisteraars van Claudius' speech zullen daarbij bovendien geholpen zijn met Claudius' *actio*.

Lezers en uitgevers van de bronzen plaquette hebben geen gegevens over de *actio* van Claudius, maar we kunnen met behulp van het concept *Discourse Act* zijn zinnen wel in betekenisvolle, elkaar opvolgende eenheden analyseren.⁴ Ik introduceer dit concept in paragraaf 3, waarna ik het in het vervolg van het artikel toepas op Claudius' presentatie van de koningen Numa (paragraaf 4), Tarquinius Priscus (paragraaf 5) en Servius Tullius (paragraaf 6).

Claudius wisselt in deze minibiografieën *centrale Discourse Acts* af met *oriënterende*, *ondersteunende* en *uitweidende* Discourse Acts. Hij lijkt zich bewust van zijn neiging tot uitweiden en afdwalen, gezien het feit dat hij een terugkeer naar zijn hoofdlijn expliciet maakt, zoals ik in het laatste deel van dit artikel illustreer.

1. Organisatie van de speech op hoofdlijnen

Zoals Ton Derks in zijn bijdrage ook bespreekt is de tekst op de *Tabula* heel duidelijk fysiek gestructureerd in de linkerkantlijn.⁵ In totaal wordt deze kantlijn zes keer doorbroken. De tekst van de eerste kolom wordt hiermee opgedeeld in drie delen, de tekst van de vierde kolom in vier delen.

De fysieke indeling van de tekst loopt niet gelijk met de retorische analyse van de *dispositio* zoals De Jonge die voorstelt, maar spreekt die ook niet tegen.⁶ De Jonge deelt de tekst in in drie delen, aan de hand van drie hypothetische tegenwerpingen tegen opname van inwoners van *Gallia Comata* in de senaat.

Als eerste gaat Claudius in op de mogelijke afwijzing van nieuwe leden vanwege een afkeer voor nieuwe dingen. De behandeling van deze tegenwerping valt grotendeels samen met de drie delen van kolom 1. Het eerste deel van kolom I (I 1-7) bevat het overkoepelende argument dat er altijd veel vernieuwing is geweest in Rome. Het tweede deel van kolom I (I 8-28) beslaat de koningstijd en is een eerste illustratie van vernieuwing van Rome van buitenaf. In het derde deel gaat Claudius in op andere staatkundige vernieuwingen.

De tweede hypothetische tegenwerping, dat Italische senatoren beter zijn dan senatoren uit de provincie, wordt aan het begin van kolom II geopperd (II 5). Het overkoepelend argument daartegen is dat mensen uit de provincie niet moeten worden afgewezen als ze iets kunnen bijdragen (II 1-8). Kolom II bevat drie inspringingen en verdeelt zo de tekst in drie delen, waarvan de eerste en de derde met een woordgroep met *ecce* beginnen (zie paragraaf 1.2). Het tweede deel op deze kolom is een apostrophe waarin Claudius zichzelf aanspreekt en expliciet maakt dat hij was afgedwaald van de lijn van zijn

disciple de Tite-Live.” Sage (1980) ziet ook grammaticale en syntactische problemen, maar wil veel milder zijn voor Claudius en noemt zijn artikel “un effort de compréhension et de sympathie”. Sage verklaart de syntactische oneffenheden vanuit de aanname dat Claudius de speech ter plekke improviseerde. Deze aanname kan ontkend noch bevestigd worden, zie ook Malloch (2020: 45).

⁴ Kroon (2011, 2009, 2005), Hannay en Kroon (2005).

⁵ Derks (2023: ///).

⁶ De Jonge (2023: ///). Malloch (2020:18) neemt aan dat de paragraafindeling van de *Tabula* die van de bron volgt.

betoog (II 20-22, zie paragraaf 7). Het derde deel is een relatief lange passage (II 23-41). Hierin wordt niet alleen de tweede tegenwerping ontkracht, maar ook de derde tegenwerping. De derde tegenwerping is dat de Galliërs tien jaar oorlog gevoerd hebben tegen Rome. Claudius brengt daar tegenin dat de Galliërs inmiddels al honderd jaar loyaal zijn en dat ze goed hebben meegewerkt toen Drusus de census uitvoerde in Gallië.

Naast deze fysieke en retorische indeling is er nog een andere indeling mogelijk, namelijk naar het onderliggende organiserende principe van de tekst. In de eerste kolom is dat (overwegend) chronologisch (paragraaf 1.1), in de tweede kolom is het onderliggende principe ruimtelijk en geografisch (paragraaf 1.2).

1.1 Drie koningen van ver, en staatsvormen daarna

De tekst in de eerste kolom van de *Tabula* beschrijft de staatsvormen van Rome in chronologische volgorde, met veel aandacht voor de koningstijd. Claudius is vooral geïnteresseerd in koningen die van buiten Rome kwamen. Zo kan hij ook in de periode van de koningstijd, waarin de staatsvorm gelijk bleef, de nadruk leggen op verandering en innovatie.

Claudius behandelt Numa, Tarquinius Priscus en Servius Tullius in chronologische volgorde en geeft van hen een korte biografie. De presentatie van deze biografieën is chronologisch en doet historiografisch aan.⁷

Met het uitspringende *quid nunc commemorem* (I 29) begint een serie retorische vragen waarin Claudius in hoog tempo staatsrechtelijke innovaties benoemt om zijn punt kracht bij te zetten dat staatkundige vernieuwing een Romeinse traditie was. Ook deze innovaties presenteert hij in chronologische volgorde.

Vervolgens refereert Claudius aan oorlogen in een *praeteritio* (vanaf *iam si narrem bella* in I 37). Daarna eindigt de kolom in regel 40 met het losse woord *civitatem*. Het is niet duidelijk of de chronologie daar wordt voortgezet.⁸ De eerste woorden en zinnen die over zijn van kolom II betreffen Augustus en Tiberius.

1.2 Geleidelijk de grens over

Aan de tweede kolom lijkt een ruimtelijke structurering ten grondslag te liggen.⁹ Deze wordt duidelijk als Claudius zich richt op het grensgebied en *ecce* gebruikt om de kolonie Vienna te introduceren (II 9). Dit ligt direct ten oosten van de grens tussen Gallia Narbonensis en Gallia Lugdunensis. Het kan zijn dat *ecce* duidt op een groep aanwezigen in de senaat, maar ook de geografische ligging op een mentale kaart lijkt met *ecce* en de naam te worden opgeroepen. Enige regels verder maakt Claudius de ligging van Vienna expliciet en verbindt hij deze aan de voortgang van zijn speech: ‘intussen ben je bij de uiterste rand van Gallia Narbonensis aangekomen’ (II 21-22).

Met een tweede *ecce* (II 23) richt Claudius de aandacht op een groep Galliërs in de senaat.¹⁰ Daarna beweegt Claudius weer over een mentale kaart van Gallia door met zijn vinger over de grens van Gallia Narbonensis te wijzen (II 27), naar Lugdunum net aan de andere kant van de grens. Vervolgens beweegt Claudius verder en stelt dat hij de vertrouwde provinciegrenzen gepasseerd is (*egressus*) en over moet gaan op de zaak van Gallia Comata (II 30-31).

⁷ Jakobsmeier, met verwijzingen (2019 *ad* I 8-9, 149).

⁸ Malloch (2020: 21) suggereert dat Claudius een verhandeling zou kunnen starten over Romeins burgerrecht.

⁹ Malloch (2020: 53; *ad* II 21-2, 160) spreekt van een reismetafoor.

¹⁰ Het is niet duidelijk of dit senatoren uit Vienna zijn of dat het de mannen uit Gallia Comata zijn die juist senator willen worden. Maar gezien het vervolg, waar Claudius zich van Vienna naar Lugdunum ‘verplaatst’, ligt de eerste interpretatie meer voor de hand (zie Malloch 2020 *ad* II 23-6, 150 voor meer argumenten).

Claudius trekt in zijn speech door gebieden buiten Rome waarvan de inwoners al senator mogen worden. Met de spatiële ordening van dit deel neemt Claudius de senatoren mee naar Gallia Comata, waar de mensen wonen die het verzoek hebben ingediend. Van daar af gaat hij in op het bezwaar dat deze mensen tegen Julius Caesar gevochten hebben en kijkt daarbij vanuit Gallia verder naar het noordelijke Germania (II 36).

2. Hulp bij het begrip van de speech: onderliggende structuur en actio

In de eerste kolom is de geschiedenis van Rome en de volgorde van de koningen dus een onderliggende structurerende factor, in de tweede kolom is dat de geografie van Italië en Gallië. Voorkennis over de geschiedenis van Rome enerzijds en van de geografie van Italië en Gallië anderzijds helpt om de grote lijn van Claudius' betoog vast te houden. En dat is nodig, want Claudius zelf dwaalt nog wel eens af van die grote lijn. Romeinse toehoorders in de senaat zullen steun gehad hebben aan de onderliggende structurering en aan hun historische en topografische voorkennis.

Deze toehoorders hadden bovendien ook op zinsniveau steun bij het begrijpen van de speech: zij konden profiteren van Claudius' *actio*, met pauzes, gebaren en intonatie.¹¹ In de inleiding hebben we al gezien dat latere lezers, met name uitgevers en commentatoren, klagen over Claudius' syntactische capriolen. Claudius' zinnen zijn inderdaad niet makkelijk te begrijpen als je er met een te analytische, syntactische blik naar kijkt. Maar klachten over de syntaxis lijken voorbij te gaan aan de rol die Claudius' *actio* nog kon vervullen in het segmenteren en presenteren van de informatie. Een discourse-pragmatische benadering biedt hier meer inzicht dan een syntactische analyse.

3. Intonation Units en Discourse Acts

Kroon pleit ervoor om bepaalde fenomenen in de Latijnse taal niet syntactisch te benaderen, maar daarvoor het discourse-pragmatische concept *Discourse Act* te gebruiken.¹² Een *Discourse Act* is een woordgroep of woord waarmee een spreker of schrijver een bepaalde communicatieve stap zet in zijn tekst.¹³ Ter illustratie van dergelijke fenomenen bespreekt Kroon woordgroepen met het voorzetsel *de* als in voorbeeld (1).

- (1) **De forma**, ovem esse oportet corpore amplo.

Als het gaat om de vorm: een schaap heeft een groot lichaam nodig.
(Var. R. 2.2.3)¹⁴

De woordgroep *de forma* heeft geen duidelijke syntactische functie in de zin. Kroon merkt op dat traditionele zinsgrammatica's dit soort verschijnselen beschouwen als syntactische onregelmatigheden en ze vaak afdoen als een anakoloet. Maar als we het voorbeeld vanuit pragmatisch oogpunt analyseren, is de rol van *de forma* goed te beschrijven, laat Kroon zien. Het is duidelijk wat de auteur *doet* met deze woordgroep: hij zet een oriënterende communicatieve stap om aan te geven over welk aspect van een schaap hij het (nu) zal

¹¹ Clusters van woorden die in gesproken taal worden afgebakend door pauzes en intonatie worden *intonation units* genoemd. Dit concept wordt geïntroduceerd en uitgelegd door Chafe (1994: 57) en is door Rutger Allan toegepast op de Homerus (Allan 2009).

¹² Kroon (2009).

¹³ Kroon (2009: 145).

¹⁴ Voorbeeld overgenomen uit Kroon (2009: 144), vertaling door mijzelf.

hebben. De woordgroep is daarmee een ondersteunende (namelijk: oriënterende) *Discourse Act* bij de centrale *Discourse Act* over de gewenste omvang van een schaap.¹⁵

4. Numa's biografie ter illustratie van *Discourse Acts*

We hebben geen informatie over Claudius' *actio*. Een discourse-pragmatische analyse van zijn communicatieve stappen is echter wel mogelijk en biedt zelfs inzicht in zijn zinsbouw. Ik zal dit illustreren aan de hand van Claudius' behandeling van de koningstijd, te beginnen met koning Numa. In de introductie van de koningstijd hebben de *Discourse Acts* een hiërarchische relatie ten opzichte van elkaar, hieronder weergegeven in niveaus van inspringen.

- (2) quondam reges hanc tenuere urbem
nec tamen domesticis successoribus eam tradere contigit.
superuenere alieni
et quidam externi,
ut Numa Romulo successerit
ex Sabinis ueniens,
uicinus quidem,
sed tunc externus;
ut Anco Marcio Priscus Tarquinius.

Ooit hebben koningen deze stad in handen gehad, zij het zonder overdracht van macht binnen de familie. Zoiets viel hun niet te beurt, maar er kwamen buitenstaanders en zelfs enkele buitenlanders. Zo was Numa, uit Sabijns gebied, de opvolger van Romulus: een man uit de directe omgeving, dat wel, maar destijds een buitenlander. Zo ook is Ancus Marcius opgevolgd door Tarquinius Priscus.
(I 9-11)

Claudius introduceert eerst de koningstijd en maakt dan het punt dat de macht niet binnen de familie bleef. Dat licht hij toe door er op te wijzen dat mensen van buiten de familie koning werden en daaraan toe te voegen dat er zelfs buitenlanders kwamen. Ter illustratie van dat laatste bespreekt Claudius (uiteindelijk) drie koningen, ieder met een korte biografie. Na Numa volgt de introductie van het tweede voorbeeld, Tarquinius Priscus. De herhaling van *ut* maakt daar duidelijk dat deze *Act* weer op één lijn staat met de introductie van Numa.

Ik richt me in het vervolg op de *Discourse Acts* binnen de biografieën van de koningen en maak daarin onderscheid tussen centrale, ondersteunende en uitweidende *Discourse Acts*. Voor Numa is dat weergegeven in Tabel 2.

Tabel 1. *Discourse Acts* in de passage over Numa

1	ut Numa Romulo successerit	Centraal
2	ex Sabinis ueniens	Ondersteunend bij 1
3	uicinus quidem	Ondersteunend bij 2
4	sed tunc externus	Ondersteunend bij 2

De introductie van Numa is, binnen zijn biografie, een centrale *Discourse Act*. De andere *Acts* dienen ter ondersteuning, om te beargumenteren dat Numa inderdaad een buitenlandse koning is. Interessant daarin is het partikel *quidem*. Dat partikel wordt gebruikt in het Latijn om aan te geven dat een conceptueel geheel in twee delen, in twee *Discourse Acts*, gepresenteerd

¹⁵ Samen vormen deze twee *Discourse Acts* een communicatieve eenheid op een hoger niveau, een Move (Kroon 2009). De term *Move* zal ik in dit artikel verder niet gebruiken.

wordt, ook al vormen die *Discourse Acts* een conceptueel en mogelijk ook syntactisch geheel.¹⁶ Hier wordt het conceptuele geheel ‘Sabijn’ in twee *Discourse Acts* uitgelegd. Het punt dat Claudius duidelijk wil hebben is dat de Sabijnen op dat moment nog niet bij Rome hoorden. Dat had in een keer gekund (alleen *tunc externus*), maar door dit in twee stappen te presenteren is het makkelijker te volgen dat Numa een buitenlander was. Het is goed voor te stellen hoe deze tweedeling bij het uitspreken van de *Discourse Acts* geaccentueerd zal zijn. Ook de overgang naar de volgende *Discourse Act*, de start van Tarquinius’ biografie zal op de een of andere manier gemarkeerd zijn geweest in Claudius’ *actio*.

5. Tarquinius’ biografie als serie *Discourse Acts*

De minibiografie van Tarquinius wordt geregeld aangehaald om de complexiteit van Claudius’ zinnen te illustreren.¹⁷ Voor sommige commentatoren is het zelfs een voorbeeld van Claudius’ mislukte pogingen om Liviaanse perioden te imiteren.¹⁸

- (3) ut Anco Marcio Priscus Tarquinius. Propter temeratum sanguinem, quod patre Demaratho C[o]rinthio natus erat et Tarquiniensi matre generosa sed inopi, ut quae tali marito necesse habuerit succumbere, cum domi repelleretur a gerendis honoribus, postquam Romam migravit, regnum adeptus est.

Zo ook is Ancus Marcius opgevolgd door Tarquinius Priscus. Diens bloed was niet zuiver, omdat zijn vader Demaratus een Korinthis was terwijl zijn moeder uit Tarquinia kwam (een vrouw van adel maar ook armlastig, gegeven het feit dat zij zich moest schikken naar zo’n man). Zo werd hem in eigen land de mogelijkheid ontzegd bestuursfuncties te vervullen en nadat hij naar Rome was verhuisd verkreeg hij daar het koningschap.

(I 10-16)

Mayer geeft een (vernietigende) syntactische analyse van de zin die met *propter* begint.¹⁹ *Propter temeratum sanguinem* hoort als bijwoordelijke bepaling bij *repelleretur* in de *cum*-zin en staat dus volgens Mayer op de verkeerde plek. De *quod*-zin is een causale bijzin bij het adjectief *temeratum* en de *ut*-zin is een uitleg van *inopi*. Deze bijzinnen horen daarmee niet bij de hoofdzin en trekken de zin uit balans. Ook de *cum*-zin is geen bepaling bij de hoofdzin, maar bij de *postquam*-zin. En over de *postquam*-zin schrijft Mayer: “In fact, it is that little temporal clause which marks Claudius as Livy’s ape.”

De *postquam*-zin, volgend op een *cum*-zin, en voorafgaand aan de hoofdzin is inderdaad Liviaans, maar geen reden om Claudius als aap te bestempelen. Bovendien zijn de complexe syntactische verhoudingen niet noodzakelijk voor begrip van de passage. Claudius geeft hier een chronologisch overzicht van Tarquinius’ afkomst tot zijn machtsovername. De eerste en de afsluitende mededelingen zijn daarbij de centrale *Discourse Acts*, de rest volgt de chronologie van zijn leven en is ondersteunend, zoals ik in tabel 3 aangeef.

Tabel 2. *Discourse Acts* in de passage over Tarquinius Priscus

1	ut Anco Marcio Priscus Tarquinius.	Centraal
2	propter temeratum sanguinem,	Oriënterend
3	quod patre Demaratho C[o]rinthio natus erat	Ondersteunend
4	et Tarquiniensi matre generosa sed inopi,	Ondersteunend

¹⁶ Kroon (2009:154).

¹⁷ Malloch (2020, *ad* I 12-16, 92).

¹⁸ Mayer (2005: 206), Fabia (1929: 135).

¹⁹ Mayer (2005: 206), met verwijzing naar Fabia’s analyse (1929: 135-136).

5	ut quae tali marito necesse habuerit succumbere,	Uitweidend
6	cum domi repelleretur a gerendis honoribus,	Ondersteunend
7	postquam Romam migravit,	Ondersteunend
8	regnum adeptus est.	Centraal

Claudius' behandeling van Tarquinius begint met *ut Anco Marcio Priscus Tarquinius* (stap 1), waarmee Claudius Tarquinius Priscus introduceert als tweede buitenlandse koning, na Numa. Deze *Discourse Act* funtioneeert bij wijze van 'kopje' voor de paragraaf over Tarquinius. De volgende woordgroep is *propter temeratum sanguinem* (2) en richt de aandacht op Tarquinius' afkomst, als start van zijn minibiografie en, bovendien, als onderdeel van Claudius' bewijsvoering dat Tarquinius een vreemde was.²⁰ Om de afkomst van Tarquinius te verduidelijken en *temeratum* uit te leggen, richt Claudius zich dan op de herkomst van Tarquinius' vader (stap 3) en moeder (stap 4). Over de moeder geeft Claudius, naar aanleiding van *inopi*, extra informatie. De *ut*-zin is daarmee een terzijde, ingelast na het woord dat daar aanleiding toe gaf. Daarna komt Claudius tot de kern van zijn minibiografie: Tarquinius kon thuis geen carrière maken (6), vertrok naar Rome (7) en verkreeg het koningschap (8). De korte hoofdzin *regnum adeptus est* rondt Claudius' tweede voorbeeld van een buitenlandse koning af.

Met een goede intonatie lijken deze stappen me redelijk te volgen, maar Claudius laat zich tot veel onderbrekingen verleiden. Lezers zijn daardoor veel cognitieve capaciteit kwijt aan het onderscheiden van hoofd- en bijzaken. De extra informatie na *inopi* is daar nog het beste voorbeeld van, omdat Claudius met zijn toevoeging erg afdwaalt en deze informatie niet direct het doel van deze passage dient.²¹

6. Uitweidingen en terzijdes in Servius Tullius' biografie

Claudius' minibiografie van Servius Tullius bevat een nog groter aantal ondersteunende en uitweidende *Discourse Acts* dan die van Tarquinius. De organisatie van de hoofdlijn is echter hetzelfde: Servius Tullius wordt geïntroduceerd, waarna Claudius zijn levensloop vanaf zijn afkomst tot koningschap verhaalt. In de editie van Malloch is de passage één lange zin:

- (4) huic quoque et filio nepotiae eius – nam et hoc inter auctores discrepat - insertus Servius Tullius, si nostros sequimur, captivus natus Ocrea, si Tuscos, Caeli quondam Viennae sodalis fidelissimus omnisque eius casus comes, postquam varia fortuna exactus cum omnibus reliquis Caeliani exercitus Etruria excessit, *montem Caelium occupavit et a duce suo Caelio ita appellatus*^{uit}, *mutatoque nomine* – nam Tusce Mastarna ei nomen erat – *ita appellatus est* ut dixi, *et regnum summa cum reipublicae utilitate optinuit*.
(I 16-23)

In deze editie presenteren de vier hoofdzinnen (door mij gecursiveerd) vier momenten in Servius' leven, elk met een perfectum: de aankomst van Servius (*occupavit*), de naamsverandering van de *Mons Caelius* (*appellatus*), de naamgeving van Servius zelf (*appellatus est*) en zijn koningschap (*optinuit*). De introductie van Servius is in deze editie

²⁰ Malloch (2020: ad I 12-16, 92).

²¹ Dat Claudius afdwaalt betekent overigens niet dat hij de speech (of delen van de speech) ter plekke improviseerde (zie noot 3). Malloch wijst erop dat dat niet te bewijzen is en dat we Claudius' lange zinnen en uitweidingen beter kunnen zien als onderdeel van zijn stijl die we ook uit andere documenten kennen, bijvoorbeeld uit zijn *Brief aan de burgers van Alexandrië* (in het Grieks) (Malloch 2020:45).

ondergeschikt gemaakt aan deze hoofdzinnen: *insertus* wordt door Malloch gezien als participium bij het subject van de hoofdzin (eerste hoofdzin in Mallochs lezing: *occupauit*).

Ik stel hieronder een andere weergave voor, opgedeeld in twee zinnen:

- (5) *huic quoque et filio nepotiae eius* – nam et hoc inter auctores discrepat – *insertus Seruius Tullius*, si nostros sequimur, captiua natus Oeresia, si Tuscos, Caeli quondam Viennae sodalis fidelissimus omnisque eius casus comes.

Tussen deze Tarquinius en zijn zoon of kleinzoon (ook daarover verschillen de bronnen van mening) zat Servius Tullius. Volgen we de Romeinse bronnen, dan was hij was de zoon van een krijgsgevangene, Oeresia. Volgens de Etruskische bronnen was hij ooit de trouwste kameraad van Caelius Vivenna en bij al diens wederwaardigheden zijn metgezel.

- (6) *postquam uaria fortuna exactus, cum omnibus reliquis Caeliani exercitus Etruria excessit, montem Caelium occupauit* – et a duce suo Caelio ita appellatus –, *mutatoque nomine* – nam Tusce Mastarna ei nomen erat – *ita appellatus est ut dixi, et regnum summa cum rei publicae utilitate optinuit*.

Vanwege wisselende lotgevallen moest hij het land uit en verliet hij met alle restanten van Caelius' leger Etrurië en bezette de Caelius-heuvel (naar zijn leider werd die aangeduid als 'Caelius'). Daarop veranderde hij zijn eigen naam (in het Etruskisch heette hij Mastarna), en werd hij aangeduid met de naam die ik noemde, en zo bekleedde hij het koningschap, waarmee het algemeen belang ten eerste gediend was.

Een belangrijk verschil met Malloch's analyse is dat ik *insertus* als passief perfectum opvat en niet als participium.²² Deze *Discourse Act* is de introductie van Claudius' derde en langste voorbeeld. Ook hier presenteert Claudius de biografie weer in een afwisseling van *Discourse Acts* met een verschillende status, zoals ik weergeef in Tabel 3.

Tabel 3. *Discourse Acts* in de passage over Servius Tullius

1	<i>huic quoque et filio nepotiae eius</i>	Oriënterend
2	– nam et hoc inter auctores discrepat –	Uitweidend
3	<i>insertus Seruius Tullius</i> ,	Centraal
4	<i>si nostros sequimur</i> ,	Ondersteunend
5	<i>captiua natus Oeresia</i> ,	Ondersteunend
6	<i>si Tuscos</i> ,	Ondersteunend
7	<i>Caeli quondam Viennae sodalis fidelissimus</i>	Ondersteunend
8	<i>omnisque eius casus comes</i> .	Ondersteunend
9	<i>postquam uaria fortuna exactus</i> ,	Ondersteunend
10	<i>cum omnibus reliquis Caeliani exercitus Etruria excessit</i> ,	Centraal
11	<i>montem Caelium occupauit</i>	Centraal

²² Ik lees *insertus Seruius Tullius* als passief perfectum, met weglating van *est* (als Nipperdey 1852, Fabia 1929). Malloch (2020: ad I 16, 95) uit bezwaren tegen een ellips van *est* omdat dit de enige keer zou zijn in de speech. De weglating van *est* is echter frequent in zowel Varro als Vergilius, en komt in historiografisch proza voor vanaf Livius, en veelvuldig in Tacitus (Pinkster 2015: 198). In Adema (in voorbereiding) bespreek ik dit in meer detail.

12	– et a duce suo Caelio ita appellatus –,	Uitweidend
13	mutatoque nomine	Ondersteunend
14	– nam Tusce Mastarna ei nomen erat –	Uitweidend
15	ita appellatus est	Centraal
16	ut dixi,	Ondersteunend
17	et regnum summa cum rei p(ublicae) utilitate optinuit.	Centraal

Claudius creëert eerst een overgang tussen Tarquinius en Servius, in een oriënterende *Act* (1). Daarop volgt een parenthese over de tegenstrijdigheid in de bronnen (2), waarna Servius bij naam genoemd wordt en geïntroduceerd wordt (3). De *Acts* die Servius' mogelijke herkomst bespreken zijn ondersteunend aan zijn introductie als voorbeeld van een derde buitenlandse koning (4-8).

In de tweede zin zijn de stappen (in perfecta) die Servius zet op weg naar het koningschap centrale *Discourse Acts*. Dit zijn achtereenvolgens zijn vertrek uit Etrurië (*excessit*, 10), aankomst in Rome (op de *Mons Caelius*: *occupavit*, 11), de romanisering van zijn eigen naam (*apellatus est*, 15) en aanvaarding van het koningschap (*optinuit*, 17).

De discourse-pragmatische analyse werpt licht op een signaleerd tekstprobleem met *appellatus* (12). Malloch geeft hier de voorkeur aan de conjectuur *appellavit* van Niebuhr, maar ik zou hier de tekst van de *Tabula* willen volgen en zie *appellatus* als passief perfectum met de *mons Caelius* als subject.²³ Het inhoudelijke argument voor die interpretatie is dat de naamgeving van de *mons Caelius* niet op één lijn staat met de stappen die Servius Tullius zet op weg naar het koningschap van Rome, maar een uitweiding is over de naam van de *mons Caelius*. Het is een uitweidende *Discourse Act* en daarmee een parenthese die vergelijkbaar is met de parenthese dat Servius' Etruskische naam Mastarna was (14).

Claudius kan de vermelding van deze feiten niet laten, maar sticht daarmee wel verwarring bij zijn editoren en lezers. Zeker in het geval van de eerste parenthese die minder duidelijk gemarkeerd is dan de parenthese met *nam*. Het gebruik van *et* om een parenthese in te leiden is niet frequent, maar een vergelijkbaar voorbeeld is onderstaande passage uit Livius.²⁴

- (7) mille fere passuum inter urbem erant castraque; eo spatium — et sunt omnia campi circa Nolam — concurrerunt.

Er was ongeveer een mijl tussen de stad en het kamp. Op dat terrein – al het land rond Nola is vlak – werd slag geleverd.²⁵
(Liv. 23.44.7)

Met *et* onderbreekt de spreker/schrijver de hoofdgedachte voor een korte uitweiding met aanvullende of extra informatie over een element in de hoofdzin, in het geval van Livius over de locatie van zijn verhaal en in het geval van Claudius over de *Mons Caelius*.

²³ Niebuhr doet deze suggestie in de tweede druk van zijn *Römische Geschichte* (1827: 393 noot 859), maar legt die niet uit. Hij voegt slechts “(*scr. appellavit*)” in na *appellatus* en vertaalt het in de lopende tekst met “*den er nach seinem ehemaligen Feldherrn benannte*”. Voor een bespreking van deze en andere conjecturen op *appellatus*, zie Malloch (2020: ad I 21-22, 113). In Adema (in voorbereiding) geef ik een uitgebreidere verdediging van *appellatus*.

²⁴ In de *Thesaurus Linguae Latinae* (891, 80) staat dit gebruik van *et* onder de noemer ‘*inducit parenthesin*’, met bovenstaande passage uit Livius als een van de gevallen.

²⁵ Vertaling Van Rooijen-Dijkman (1996).

Claudius' behandeling van Servius Tullius is niet makkelijk te volgen. Dat ligt niet aan een ingewikkelde of onderbroken syntaxis, maar vooral aan de steeds wisselende status van de informatie. Het is erg lastig bijzaken van andere bijzaken te onderscheiden. Er hangt, toegegeven, erg veel af van de *actio* van de spreker om deze opeenvolging van *Discourse Acts* te kunnen begrijpen. De hoofdlijn lijkt me echter duidelijk en de toehoorders hebben bovendien steun aan de chronologie en het patroon dat Claudius ook bij Tarquinius al volgde: introductie – afkomst – reden vertrek – reis – aankomst – koningschap.

7. Zelfonderbrekingen

De speech bevat een aantal *Discourse Acts* die geen logische stap in Claudius' betoog zijn.²⁶ De uitweidende *Act* over de moeder van Tarquinius Priscus in voorbeeld 3 illustreert dat. Daarnaast zijn er ook een aantal zelfonderbrekingen met een structurerende functie. Claudius gebruikt deze om na een uitweiding de draad van zijn betoog weer op te pakken, bijvoorbeeld als Claudius zichzelf tot de orde roept na een korte tirade.

- (8) tempus est iam, Ti. Caesar Germanice, detegere te patribus conscriptis quo tendat oratio tua; iam enim ad extremos fines Galliae Narbonensis uenisti.

Hoogste tijd, Tiberius Caesar Germanicus, dat je aan de vroede vaders onthult waar je speech naartoe gaat! Want intussen ben je bij de uiterste rand van Gallia Narbonensis aangekomen.
(II 14-19)

Dit is de langste en meest gemarkeerde zelfonderbreking, zowel in de Latijnse formulering als op de fysieke *Tabula*. De zin is fysiek met een uitlijning gemarkeerd op de *Tabula* (zie paragraaf 1). Het Latijn bevat een aanduiding van het moment in de speech (*tempus est iam*), een referentie aan de speech zelf (*oratio tua*) en, bovendien, een vocativus van Claudius en de tweede persoon (*te, venisti*).

Er is wel geopperd dat deze onderbreking niet van Claudius zelf is, maar een interventie van een aanwezige. Zowel Malloch als De Jonge geven overtuigende argumenten tegen deze interpretatie.²⁷ Daar zou ik nog aan toe willen voegen dat het weliswaar de langste, maar niet de enige zelfonderbreking van Claudius is. In de eerste kolom vinden we al *sed illoc potius reuertar* (I 40), een organiserende *Discourse Act* waarmee Claudius het onderwerp van oorlogen afbreekt om terug te keren naar zijn betoog over staatsrechtelijke innovaties. Een vergelijkbaar voorbeeld is *ut dixi* (I 23) waarmee Claudius terugwijst naar een eerdere opmerking. Claudius lijkt zich ervan bewust dat zijn stijl en veelheid aan informatie een impliciete en expliciete afbakening en structurering vergt.

8. Conclusie

De *Tabula Lugdunensis* bevat zinnen met een lastige, zo niet onmogelijke syntaxis. Ik heb in dit artikel willen laten zien dat we enige clementie met Claudius' Latijn kunnen hebben als we ons de tekst voorstellen als opeenvolging van *Discourse Acts*, in de *actio* bovendien afgebakend en verduidelijkt door pauzes, intonaties en lichaamstaal.

Claudius' afzonderlijke stappen zijn begrijpelijke Latijnse formuleringen. Ook de relatie tussen twee opeenvolgende *Discourse Acts* is meestal duidelijk. De centrale *Discourse Acts* hebben een onderliggend organisatieprincipe: het deel over staatsrechtelijke vernieuwingen (kolom I) is grotendeels chronologisch georganiseerd en in het tweede deel

²⁶ Deze digressies worden elders in dit nummer door Casper de Jonge behandeld als onderdeel van de *elocutio* van de speech (De Jonge 2023: ///).

²⁷ Zie Malloch (2020 ad II 20-22, 148). Zie ook De Jonge (2023: ///).

(kolom II) lijkt Claudius zijn toehoorders mee te nemen over een mentale kaart van Gallië. Deze onderliggende structuur biedt enige houvast in de wirwar van uitweidingen en wetenswaardigheden.

Drie koningen krijgen in Claudius' speech een minibiografie, van oplopende lengte. In de minibiografie van Tarquinius Priscus biedt een analyse in *Discourse Acts* een verklaring voor de, op het eerste (syntactische) gezicht, vreemde volgorde van de onderdelen in de deze historiografisch aandoende periode. Een dergelijke analyse maakt ook duidelijk(er) hoe de biografie van Servius Tullius in elkaar zit, en levert bovendien een verdediging op van de tekst zoals die op de *Tabula* zelf te vinden is.

Claudius is dol op *fun facts*, vooral over de Etrusken. Uit zijn zelfonderbrekingen maak ik op dat hij zich van zijn neiging tot uitweiden bewust is: hij stuurt zichzelf hierin bij, als eerste van de vele 'correspondenten lange zinnen' die zich over deze speech gebogen hebben.

Bibliografie

- Adema, S.M. (in voorbereiding). 'Remarks on the Text of the *Tabula Lugdunensis*, from a Discourse Pragmatic and Cognitive Linguistic Perspective'
- Allan, R.J. 2009. 'Orale elementen in de Homerische grammatica. Intonatie-eenheid en enjambement', *Lampas* 42, 136-151.
- Chafe, W. 1994. *Discourse, Consciousness, and Time. The flow and displacement of conscious experience in speaking and writing*, Chicago en Londen.
- Danckaert, L. 2015. 'Spelling out the Obvious: Latin *quidem* and the Expression of Presuppositional Polarity', *Journal of Historical Pragmatics* 16.1, 109-141.
- Derks, A.J.M. 2023. 'De inscriptie van keizer Claudius' rede in het heiligdom van de Tres Galliae: materialiteit en context', *Lampas* 56, ///-///.
- Fabia, P. 1929. *La table Claudienne de Lyon*, Lyon.
- Hannay, M. en C.H.M. Kroon. 2005. 'Acts and the Relation between Grammar and Discourse', *Functions of Language* 12.1, 87-124.
- Jakobsmeier, H. 2019. *Die Gallier-Rede des Claudius aus dem Jahr 48 n. Chr.*, München
- Jonge, C.C. de. 2023. 'Claudius als redenaar: een retorische analyse van de *Tabula Claudiana*', *Lampas* 56, ///-///.
- Kroon, C.H.M. 2005. 'The Relationship between Grammar and Discourse. Evidence from the Latin particle *quidem*', in G. Calboli (ed.), *Latina Lingua! Papers on Grammar IX* 2, Rome, 577-590.
- Kroon, C.H.M. 2009. 'Latin Linguistics between Grammar and Discourse: Units of analysis, levels of analysis', in E. Rieken, & P. Widmer (eds), *Pragmatische Kategorien: Form, Funktion und Diachronie*, Wiesbaden, 143-158.
- Kroon, C.H.M. 2011. 'Latin Particles and the Grammar of Discourse', in J. Clackson (ed.), *A Companion to the Latin Language*, Malden, Oxford, 176-195.
- Malloch, S.J.V. 2020. *The Tabula Lugdunensis. A critical edition with translation and commentary*. Cambridge.
- Mayer, R.G. 2005. 'The Impracticability of Latin "Kunstprosa"', in T. Reinhardt, M. Lapidge en J.N. Adams (eds), *Aspects of the Language of Latin Prose*, Oxford, 195-210.
- Nipperdey, K.L. 1852. *Cornelius Tacitus. 2: Ab excessu divi Augusti XI-XVI*, Berlijn.
- Pinkster, H. 2015. *The Oxford Latin Syntax. Volume 1: The Simple Clause*, Oxford.
- Rooijen-Dijkman, H.W.A. van. 1996. *Livius, Hannibal voor de poorten. De geschiedenis van Rome XXI-XXX [Ab urbe condita libri]*, Amsterdam
- Sage, P. 1980. 'La table Claudienne et le style de l'empereur Claude: essai de réhabilitation', *Revue des Études Latines* 58, 274-312.